

ОЗНАКИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF THE EUROPEAN CENTRAL BANK

Михалчич В.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
здобувач кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету

У статті акцентується увага на тому, що питання ознак правового статусу Європейського центрального банку є одним із найбільш дискусійних в юридичній науці, як і питання ознак центрального банку держави. Підкреслюється, що інститути ЄС поділяються не за критерієм повноважень, а в залежності від того, чиї інтереси вони представляють. Наголошується, що Європейський Центральний банк є елементом Європейської системи центральних банків. По відношенню до центральних банків держав-членів ЄС Європейський Центральний банк є головним. Уточнюються ознаки правового статусу Європейського центрального банку.

Ключові слова: інститути Європейського Союзу, правовий статус, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, законні інтереси, ознаки правового статусу Європейського центрального банку.

В статье акцентируется внимание на том, что вопрос признаков правового статуса Европейского центрального банка является одним из самых дискуссионных в юридической науке, как и вопрос признаков центрального банка государства. Подчеркивается, что институты ЕС разделяют не по критерию полномочий, а в зависимости от того, чьи интересы они представляют. Отмечается, что Европейский Центральный банк является элементом Европейской системы центральных банков. По отношению к центральным банкам государств-членов ЕС Европейский Центральный банк является главным. Уточняются признаки правового статуса Европейского центрального банка.

Ключевые слова: институты Европейского Союза, правовой статус, субъективные права, юридические обязанности, законные интересы, признаки правового статуса Европейского центрального банка.

The article focuses on the fact that the issue of signs of the legal status of the European Central Bank is one of the most debatable in legal science, as is the question of signs of the central bank of a state. It is emphasized that EU institutions are divided not by the criterion of authority, but by the criterion of whose interests they represent. It is noted that the European Central Bank is an element of the European system of central banks. In relation to the central banks of the EU member states, the European Central Bank is the main one. Clarifies the signs of the legal status of the European Central Bank.

Key words: institutions of the European Union, legal status, subjective rights, legal obligations, legitimate interests, signs of the legal status of the European Central Bank.

Постановка проблеми. Питання поняття правового статусу Європейського центрального банку, як і правового Національного банку України, є одним із найбільш дискусійних питань в юридичній науці [1; 2; 3; 4; 5]. Зумовлено це тим, що в Європейському Союзі розподіл влади між інститутами ЄС не відповідає теорії поділу влади на три гілки. Дискусійним є і правовий статус Центрального банку країни. Так, зокрема, В.А. Воронцов наголошує, що одні автори, посилаючись на ст. 2 Закону України «Про Національний банк України», вважають, що він є центральним органом державного управління спеціальної компетенції [6, с. 47–50], інші стверджують, що Національний банк України є державним органом управління, який не можна безпосередньо віднести до будь-якої з гілок влади, в т. ч. виконавчої [7, с. 36]. Існує точка зору, відповідно до якої Національний банк України є четвертою гілкою влади [8]. Вищезазначене свідчить про актуальність дослідження питання правового статусу Центральних банків, зокрема Європейського центрального банку, центральних банків держав, та необхідність виявлення ознак їх правового статусу.

Стан опрацювання. В юридичній науці вітчизняні вчені, здебільшого досліджуючи поняття правового статусу центрального банку держави, побічно

уточнювали деякі з його ознак. Водночас наукові праці, в яких ці ознаки були б досліджені комплексно, відсутні. У дисертаційній роботі «Адміністративно-правовий статус центральних банків країн-учасниць ЄС» Білоглазова Н.Н. виявила ознаки, якими характеризується адміністративно-правовий статус Європейського центрального банку, центральних банків країн – учасниць ЄС, центральних банків країн європейського впливу [9]. Водночас як сама класифікація зазначених банків, так і ознаки їх адміністративно-правового статусу мають дискусійний характер.

Мета цієї статті – виявити ознаки правового статусу Європейського центрального банку.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання адміністративно-правового статусу центральних банків країн – учасниць Європейського Союзу, Н.О. Білоглазова зазначає, що «адміністративно-правовий статус Європейського центрального банку характеризується такими ознаками:

– визначає місце і роль Європейського центрального банку в банківській системі ЄС зокрема та в цілому в ЄС;

– визначається сукупністю певних ознак (елементів), що визначають його адміністративні аспекти щодо місця і ролі в банківській системі ЄС;

– устанавлюється основоположними нормативно-правовими актами ЄС, Протоколом № 4 статуту Європейської системи та ін.;

– у вузькому розумінні складається з обов'язків і прав Європейського центрального банку;

– в широкому розумінні доповнюється змістом і характером спеціальної правосуб'єктності; функціями і завданнями; гарантіями незалежності, контрольними повноваженнями та адміністративними і штрафними санкціями, які він може застосовувати;

– основною метою функціонування Європейського центрального банку є введення та регулювання використання єдиної валюти євро, підтримка купівельної спроможності і стабільності цін в євро в Єврозоні;

– сукупність певних ознак (елементів), що визначають його адміністративні аспекти щодо місця і ролі в банківській системі ЄС» [9].

Щодо ознаки «у вузькому розумінні складається з обов'язків і прав Європейського центрального банку», то вчена до ознак Європейського центрального банку не включає законні інтереси, а лише суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Натомість загальновідомо: правовий статус є сукупністю не лише зазначених прав і обов'язків, але і законних інтересів. Більше того, як слушно зазначають вчені, «досягнення завдань і цілей ЄС покладено на його інститути...Інститути розрізняються не за колом повноважень, а відповідно до того, чий інтереси вони представляють. Так, Європейський Парламент представляє в першу чергу інтереси народу Об'єднаної Європи, Рада Міністрів виражає волю держав-членів, Європейська Комісія обстоює інтереси самого ЄС» [1, с. 17; 10; 11; 12].

Стосовно ознаки «устанавлюється основоположними нормативно-правовими актами ЄС, Протоколом № 4 статуту Європейської системи та ін.», то бачиться, що ця ознака лише частково характеризує правовий статус Європейського центрального банку. Словосполучення «та іншими» під час перерахування Н.О. Білоглазовою нормативно-правових актів, якими встановлюється статус Європейського центрального банку, означає, що йдеться про один і той самий вид джерел права. Водночас ключовим є не тільки встановлення його правового статусу, але і здійснення ним діяльності. Діяльність Європейського центрального банку регламентується джерелами не лише публічного права, а й приватного.

Як слушно зазначає М.С. Бацура, «головна особливість змісту банківських правовідносин – те, що права і обов'язки учасників банківських правовідносин виникають із різних підстав. Правовідносини, пов'язані з участю суб'єктів у публічних банківських правовідносинах, як правило, виникають на основі норм закону чи іншого нормативно-правового акту (наприклад, акту індивідуального регулювання). Приватні банківські правовідносини виникають на основі юридичної рівності, диспозитивності та вільного волевиявлення – зміст зазначених правових відносин регулюється договором [13, с. 54]. А.О. Олефір слушно наголошує, що «як відомо, правовий

статус НБУ характеризується подвійною правовою природою: з одного боку, це орган державної влади, уповноважений здійснювати управління у сфері банківської діяльності, а з іншого – банківська установа, що виступає кредитором для інших банків, а також державним інвестором, депозитарієм тощо» [14, с. 158]. Таким чином, однією з ознак правового статусу Європейського центрального банку є те, що його діяльність регулюється і нормами публічного права, і нормами приватного права.

Грунтовним вбачається виділення Н.О. Білоглазовою такої ознаки Європейського центрального банку: «Основною метою функціонування Європейського центрального банку є введення та регулювання використання єдиної валюти євро, підтримка купівельної спроможності і стабільності цін в євро в Єврозоні» [9, с. 35]. Акцент саме на такій функції Європейського центрального банку, як підтримка купівельної спроможності, вбачається концептуально вірним. Як слушно зазначає А.О. Олефір, «економічна теорія визнає найбільш ефективним саме інфляційний нахил фінансової політики. Тому, хоча наразі відповідно до Конституцій в Україні, Російській Федерації та Грузії основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України, тим не менш, такий підхід є концептуально неправильним» [14, с. 158].

Натомість О.В. Запотоцька в дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правовий статус Національного банку України», дослідивши види правового статусу Національного банку України, зокрема конституційно-правовий статус, робить висновок, що він полягає в тому, що Національний банк України є суб'єктом конституційних правовідносин та виконує функції щодо забезпечення стабільності грошової одиниці, розроблення засад кредитної політики, організації контролю та нагляду за її проведенням [15, с. 5]. Таким чином, на відміну від Європейського центрального банку, функцією якого є забезпечення цінової стабільності, функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці. Такий підхід до функції державних банків взято за основу і в Грузії, і в Російській Федерації.

Так, В.Г. Савенкова, аналізуючи норми Конституції України, Російської Федерації, Грузії зазначає: «У ст. 99 Конституції України закріплено, що грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України. Відповідно до ст. 100 Конституції України Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом. Подібні норми містяться і в основних законах інших країн. Так, у ст. 75 Конституції Російської Федерації визначається особливий конституційно-правовий статус Центрального банку, закріплюється, що грошова емісія здійснюється виключно Центральним банком РФ, а також основною функцією визна-

чаються захист і забезпечення стабільності рубля. Згідно зі ст. 95 Конституції Грузії функціонування грошово-кредитної системи країни забезпечується Національним банком Грузії. Він розробляє та здійснює грошово-кредитну та валютну політику відповідно до основних напрямків, які розробляються Парламентом. Національний банк Грузії має виключне право емісії грошей» [16, с. 16].

Вчена наголошує, що «у країнах із ринковою економікою на чолі кредитно-фінансової системи стоїть центральний банк, який сприяє створенню умов для функціонування цієї системи через забезпечення стабільності валюти та надійності банківського сектора» [16, с. 15]. Таке твердження вбачається дискусійним. Основною метою центральних банків є не забезпечення стабільності валюти, а забезпечення цінової стабільності. Зокрема, для Європейського центрального банку основна функція – це забезпечення цінової стабільності. В юридичній літературі неодноразово наголошувалось на тому, що концептуально невірним є підхід, згідно з яким центральний банк має функцією забезпечення стабільності валюти, як, наприклад, в Україні (ст. 99 Конституції України).

Така характерна риса адміністративно-правового статусу Європейського центрального банку, як «сукупність певних ознак (елементів), що визначають його адміністративні аспекти щодо місця і ролі в банківській системі ЄС», Н.О. Білоглазова не конкретизується. Не наведені дані аспекти і у визначенні запропонованого авторського поняття адміністративно-правового статусу Європейського центрального банку: «Це сукупність ознак, які визначають адміністративні аспекти його місця і ролі в банківській системі ЄС та ЄС у цілому, він

установлюється основоположними та спеціальними нормативно-правовими актами ЄС, що складаються з обсягу та характеру спеціальної правосуб'єктності, завдань, обов'язків, прав, гарантій незалежності, контрольних повноважень і права застосовувати адміністративні санкції з метою забезпечення введення та регулювання використання єдиної валюти євро та підтримки купівельної спроможності і стабільності цін в ЄС» [9, с. 35].

Висновки.

1. Європейський Центральний банк є невід'ємною частиною механізму публічної влади в ЄС. Він є елементом Європейської системи центральних банків, яка має ієрархічну будову. По відношенню до центральних банків держав-членів ЄС Європейський Центральний банк виступає вищим елементом (головним).

2. Ознаками правового статусу Європейського Центрального банку є такі: 1) сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, законних інтересів встановлюється актами ЄС, які ґрунтуються на конституційних традиціях країн – учасниць ЄС; 2) передумовою реалізації суб'єктивних прав, юридичних обов'язків Європейського Центрального банку є правоздатність; 3) основною метою функціонування є введення та регулювання використання єдиної валюти євро, підтримка купівельної спроможності і стабільності цін у євро в Єврозоні; 4) діяльність регламентується джерелами публічного права та приватного права. Акцентовано увагу на тому, що функції Європейського Центрального банку визначаються через систему цілей і завдань, покладених на Європейську систему центральних банків у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Право Європейського Союзу: навч. посібник, 2-ге вид. / За заг. ред. Р.А. Петрова. К.: Істина, 2009. 376 с.
2. Дешко Л. Державне регулювання ціноутворення на лікарські засоби в країнах Європейського Співтовариства та інших країнах. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 12. С. 88–91.
3. Златіна Н.Е. Конституційне закріплення правового статусу центральних банків у країнах-членах Європейського Союзу та України. *Держава і право*. Вип. 47. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34177/04-Zlatina.pdf?sequence=1>.
4. Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: монографія. Ужгород, 2016. 486 с.
5. Dешко L. The reasons and motives for national court's decision: the practice of the European Court of Human Rights and national courts. *TEISE*. 2016. № 99. P. 186–193.
6. Васильев А.С. Административное право Украины (общая часть): Учебное пособие. Х., 2003. 288 с.
7. Воронцов В.А. Конституційно-правовий статус Національного банку України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. 2017. Ч. 1. С. 34–36.
8. Кротюк В.Л. Національний банк – центр банківської системи України. Організаційно-правовий аналіз. К.: Видавничий Дім «Ін Юре». 248 с.
9. Білоглазова Н.Н. Адміністративно-правовий статус центральних банків країн-учасниць ЄС: дис...канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. К., 2015. 214 с.
10. Dешко L. European Standards of Human Rights: Course book. Donetsk: Modern Printing (Suchasny Drook), 2013. 142 p.
11. Дешко Л. Правове регулювання господарювання в сфері охорони здоров'я: проблеми вдосконалення спеціального законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 5. С. 57–62.
12. Tamar Ezer et al. Promoting Public Health through Clinical Legal Education: Initiatives in South Africa, Thailand and Ukraine. 17 *Human Rights Brief* 27 (2010).
13. Бацура М.С. Субъекты банковского права: дис...канд. юрид. наук: 12.00.04 – финансовое право; налоговое право; бюджетное прао. Москва, 2015. 206 с.
14. Олефір А.О. Правовий статус Національного банку України як фактор дестимулювання інноваційної діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 155–161.
15. Запотоцька О.В. Адміністративно-правовий статус Національного банку України: дис...канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. К., 2017. 238 с.
16. Савенкова В.Г. Деякі питання правового статусу Центрального банку в Україні. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Випуск 37. Том 3. С. 15–19.